

КРАЄЗНАВСТВО

УДК 94 (477.74) «18/19»

ДІЯЛЬНІСТЬ ОВДІОПОЛЬСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДУМИ У ГАЛУЗІ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА, ТОРГІВЛІ ТА ПРОМИСЛОВОСТІ (XIX – 1917 р.)

Геннадій Коваль

Новосафронівська загальноосвітня школа I-III ступенів
Україна, 56620, Миколаївська обл., Новоодеський р-н,
с. Новосафронівка, вул. Леніна, 21
e-mail: 470071@rambler.ru

Історія кожного малого міста України унікальна, не є винятком і історія міста Овідіополя. Автор має на меті розповісти про діяльність Овідіопольської міської думи у галузі міського господарства, торгівлі та промисловості у XIX – на початку XX ст. Історія міста Овідіополя висвітлювалася у виданнях часів радянської України [1; 2] та вивчається сучасними істориками, серед яких – С.С. Аргатюк, С.С. Левчук [3], І.В. Сапожников [4], Л.Г. Білоусова, Г.В. Сапожнікова, Д.С. Шелест [5], І.Т. Русев [6] та інші.

Вигідне географічне положення, наявність зручних сухопутних і водних шляхів, близькість до Одеси, родючі землі – все це сприяло швидкому зростанню населення міста: у 1821 р. – 1042 особи [2, с. 646]; у 1859 році – 4234 (кількість дворів 610, жителів: 2232 чоловіків, 2002 жінок) [8, С. LVIII]. На 1 січня 1896 року жителів 4128 (2016 чоловіків і 2112 жінок): дворян – 112, духовного звання – 12, почесних громадян і купців – 216, міщан – 3073, військового стану – 234, селян – 465, інших станів – 16, православних – 3636, розкольників – 32, католиків – 115, протестантів – 19, євреїв – 268, інших сповідань – 58 [9, с. 664]. Цікаво, що кількість населення за 1897 рік у різних джерелах дещо різниться: 5200 [2, с. 646], 5296 [10, с. 300], 5178 [12, с. 10], 1910 – 5544 [11, с. 218], на 1 січня 1912 р. – 6897 жителів [12, с. 11]. Наведемо природний приріст населення Овідіополя: 1897 – 87; 1898 – 147; 1899 – 139; 1900 – 78; 1901 – 142; 1902 – 195; 1903 – 110; 1904 – 123; 1905 – 69; 1906 – 87; 1907 – 136; 1908 – 68; 1909 – 52; 1910 – 103; 1911 – 165 [12, с. 10-11].

У 1821 р. на поселення в Овідіополь прибу-

ло декілька десятків сімей із Німеччини. Овідіополь забудовувався без всякого плану. Фортеця, що втратила оборонне значення, з 1821 р. слугувала міським карантинном, а у 1849 р. її придбав з публічних торгів один із купців, що потребував господарських будівель. До 1897 р. у місті діяли два напівкустарні цементні заводи, кузня, паровий і 17 вітряних млинів, бійня, столярні, колісні та бондарські майстерні. Працювали 47 дрібних приватних та одна казенна лавки для продажу горілки з річним обігом у 220 тисяч рублів, 6 трактирів і 6 винних льохів. Землями поблизу Овідіополя володіли крупні поміщики, молдавські бояри, польські магнати й інші. Частина її належала заможним селянам. Близько 6 тисяч десятин складала власність міської управи Овідіополя, що здавала землю в оренду. Орендну платню вносили грошима [2, с. 646].

Не дивлячись на зростання, у 1859 р. Овідіополь заштатне містечко в Одеському повіті, з передмістями Молдованкою та Скутами. Важке соціально-економічне положення та політичне безправ'я основної маси населення викликали у нього обурення та протест. Доведені до відчаю, безземельні та малоземельні жителі Овідіополя неодноразово зверталися до херсонського губернатора зі скаргами на міське самоуправління. Так, у 1876 р. «вільні» матроси скаржилися на те, що їх відсторонили від участі у торгах землею. У 1880 р. група селян писала, що міська управа почала торги без попереднього оповіщення про них. Кращі землі було роздано по наперед складеним спискам членам міської управи, гласним думи та їх родичам за півціни – по 1 рублю 25 копійок за десятину.

Не раз скаржилися овідіопольці на те, що вибори у міську думу проходять в обстановці залякування та підкупу. Всіма справами, писали вони, вершать дев'ять сімей, яких підтримують багатії та торговці. Члени міської управи присвоювали собі гроші, виділені на ремонт доріг, платню за розквартирування військових частин. Надісланий же одного разу для перевірки цих фактів чиновник губернського правління доповів, що скарги «не підтвердилися». А в 1882 р. група жителів звернулася до херсонського губернатора з клопотанням про переведення Овідіополя з розряду міст у поселення, мотивуючи прохання тим, що вважають себе «обтяженими різними податками на утримання міського самоуправління та високою платнею на придбання приналежної місту землі». Клопотання ці навіть не розглядалися, а Г. Ткаченко, М. Попов та І. Гаджідірьянов були оштрафовані за незаконний збір грошей, необхідних для написання та доставку клопотання до Херсону [2, с. 647].

Напередодні Першої світової війни в Овідіополі, як і раніше, значних промислових підприємств не було. Діяли тільки цегельний завод, ковальська, шкіряна та кравецька майстерні. У місті нараховувалося 97 лавок, 22 винних льохи та трактири. Раз на тиждень у неділю збиралися базари. З 5544 жителів переважна більшість займалася сільським господарством. Частина бідноти землі не мала [2, с. 647]. Забудівля міста, як і раніше, здійснювалася безсистемно переважно саманними будинками, вкритими соломою й очеретом (із 1200 будинків тільки один був накритий залізом, 12 толем чи черепицею). Вулиці були не замощеними, по вечорам звичайно не освітлювалися. На початку ХХ ст. відкрилися поштово-телеграфне відділення із ощадною касою та кінно-поштова станція [2, с. 647].

Для характеристики розвитку міста наведемо заклади, установи, підприємства та кількість землі в Овідіополі у 1896 р. Міської землі 6881 десятин: садибної – 338, орної – 5284, сінокосу – 189, пасовищ – 530, городів – 406, незручної – 134. Місто мало міську скотобійню, торгові бані, лісний склад, 5 хлібних комор, 47 лавок: мануфактурних – 7, бакалійних – 23, різних харчових продуктів – 5, для інших товарів – 12 [13].

У 1896 р. у місті діяв паровий млин (виробництво на 1360 рублів), 17 вітряних млинів (на 10460), 2 цегельних заводи (на 960), 1 гончарний (на 325), 13 кузень (на 8760), 1 столярна майстерня (на 342), 1 колісна майстерня (на 935), 1 бондарна (на 280), 47 лавок,

6 винних льохів, 6 трактирів, щоденні базари [9, с. 664].

У 1899 р. в Овідіополі діяло 29 фабрик, заводів, промислових і кустарних закладів сума виробництва яких складала 16670 рублів, робітників було 50; 2 олійниці (1000 руб.) з 5 робітниками; паровий млин (5000 руб.) з 7 робітниками; 11 вітряних млинів (1600 руб.) з 11 робітниками; бондарня майстерня (170 руб.) з 1 робітником; 2 цегельні та черепичних заводи (600 руб.) з 4 робітниками; гончарня (150 руб.) з 1 робітником; 9 кузень (7000 руб.) з 15 робітниками; столярня (250 руб.) з 2 робітниками; майстерня возів і коліс (900 руб.) з 4 робітниками [14, с. 255]. У 1897 р. торгових підприємств нараховувалося 50 з річним обігом до 220 тисячі рублів [13]. У 1903 р. в Овідіополі загалом було 916 споруд, 29 фабрик і заводів, загальне виробництво у 16 670 рублів з 50 робітниками [10, с. 300]. Станом на 1910 р. – 2 православні церкви, єврейський молитовний будинок, 4 початкові училища, лікарня, ощадна каса, пароплавне сполучення з містом Акерманом, базари [11, с. 218].

Таблиця 1. Бюджет міста Овідіополя у 1868-1910 роках [15].

Рік	Витрати (рублів)	Прибутки (рублів)
1868	окладних – 4243.13 неокладних – 1346.65 всього – 5609.78	окладних – 4054.68 ^{5/6} неокладних – 3104.56 всього – 7159.24 ^{5/6}
1871	6958.80½	12394.15½
1894	39600	33100
1895	35910	35883
1895	28002.85	37612.20
1900	41626.76	41626.76
1910	66100	42600

Наведемо данні з «Розпису про витрати та прибутки міста Овідіополя затвердженого губернським правлінням на 1868 рік».

Витрати. Глава I. *Витрати поточні:*

Відділ I: утримання місць та осіб міського управління: міського громадського управління 2215.68 руб.

Відділ II: Утримання міського майна та наймання від міста приміщень: на наймання будинку під приміщення міського громадського управління – 100, на опалення – 75 та освітлення – 25 рублів приміщення громадського управління.

Відділ III: Зовнішній благоустрій: на ілюмінування у високоурочисті дні громадських

споруд – 25, очищення відхожих місць у займаних містом приміщеннях і в міському приміщенні – 10, очищення димових труб у міському приміщенні – 4. Всього по III відділу – 39 рублів.

Витрати одноразові: на утримання міністерства внутрішніх справ – 160.33 руб., на придбання для клеймування терезів і мір штемплів – 4, на меблі для міського громадського управління – 200, на наймання землеміра для розділу міської землі на ділянки – 100. Всього витрат одноразових: окладних 160.33, неокладних – 304, всього 464.33 руб.

Предмети прибутків. Глава I. *Прибутки звичайні:*

Відділ I: З міського майна й оброчних статей. З вигінних та інших земель, поза міської межі відведених: під хутора 97 десятин – 97, під вітряні млини – 120, під виноградники та городи 288 десятин – 164.16, під хліборобство та сінокосіння 4136 десятин 786 квадратних сажнів – 1484 руб. З міських пустопорожніх місць: за 68 десятин 140 сажнів зайняті під будівництво будинків – 1624.40, за 20 сажнів зайнятих під склад лісу – 30. З міських угідь та оброчних статей: з рибних ловель – 55.03½. З різних міських закладів: з човникової переправи – 157, з міських терезів і мір – 8.13½. Всього по I відділу: окладних 1704,16⁵/₆, неокладних 2035.56, всього 3739.72⁵/₆ рублів.

Відділ III: Збори із промисловців: з торгуючих за свідоцтвами 1 і 2 розряду – 945, з торгуючих за свідоцтвами на молочний торг – 30. З закладів промисловості: постійних дворів – 10, харчових лавочок – 24. Всього по III відділу – 1009 рублів.

Глава II. Зборів з міської громади по добровільній розкладці – 2350.52, за клеймування терезів і мір – 15, за бродячу по вулиці худобу – 10, за неоприлюднення поліції про приїжджаючих і від'їжджаючих – 5, з несправних утримувачів оброчних статей – 15, за порушення правил по торгівлі й утриманню трактирних закладів – 15. Всього прибутків надзвичайних: окладних 2350.52, неокладних 60, всього 2410.52 рублів [16].

У присутності цього управління було призначено 20 травня 1868 р. торг на віддачу в оброчне утримання овідіопольської міської землі, з ділянками під хліборобство, сінокосіння та пасовища худоби у кількості 4100 десятин 1526 сажнів [17].

Прибутки міста Овідіополя у 1871 р. з міського майна й оброчних статей склали: з 97 десятин землі під хуторами – 97, з 400 квадратних сажнів під млинами – 120, з 4100 десятин

1526 сажнів землі відданої під хліборобство та сінокосіння – 8816.33½, з місць зайнятих на берегу Дніпровського лиману під склад лісу, 10 квадратних сажнів – 30, з рибної ловлі – 85.16, з човнової переправи – 157, з міських терезів і мір – 19.5 руб. У 1871 р. перевищення прибутків над витратами розпису коштів міста Овідіополя складало 5435.35 рублів [18].

Великого розголосу набула справа по скарзі директора Російського товариства пароплавства і торгівлі й Одеської залізної дороги контр-адмірала Чихачова на Овідіопольську міську думу за обкладання цього товариства платнею у 800 рублів на рік за зайняту під пароплавну пристань землю у 1875 році. Проти цієї скарги овідіопольський міський голова пояснював, що: 1) Овідіопольська міська дума, визначаючи по постанові 15 грудня 1874 р. податок з пароплавної пристані Російського товариства у 800 рублів, керувалася у цьому роз'ясненнім правлячого Сенату в указі Бессарабському губернатору від 19 серпня того ж року за № 35708, по справі про податок на користь міста Акермана з пароплавної пристані того ж товариства; 2) наведена Чихачовим 130 стаття міського положення до цієї справи не застосовується, так як визначений думою податок у 800 рублів не складає оціночного збору, а є податок за користування міською землею; 3) Російське товариство з погляду на встановлення податку з Аккерманської й Овідіопольської пристаней, на поповнення таких підвищило перевізну таксу, як з пасажирів, так і за вантажі майже наполовину від тої, що стягувалася раніше.

Було визначено: скаргу цю залишити без наслідків, про що повідомити прохачу [19].

З вищезазначеного та з джерел [20] є зрозумілим, що у 1875 р. в Овідіополі, фактично, не було закладів промисловості.

Наведемо список гласних Овідіопольської міської думи та кандидатів до них, обраних на чотирьохріччя з 1894 по 1898 рік. Фактично всі гласні були міщанами: М.С. Чебаненко, Л.І. Лященко, І.І. Єзерський, І.К. Станченко, І.В. Собко, М.Я. Беляєв, С.С. Туркевич, Ф. Луцишин, С.А. Погорілий, І.І. Барінов, К.В. Савельєв, І.І. Гуменюк, М.С. Мошинський, Я.В. Жумайло, Ф.К. Шикунів (купець), В.Х. Белоциценко, Ф.С. Шилінговський, І.А. Колос, А.Я. Коломієць. Кандидат: М.І. Власов [21].

Витрати у 1895 р. на міське управління склали 5475 руб. [8, с. 664]. 19 грудня 1893 р. Овідіопольською міською думою було прийнято постанову по доповіді клопотання утримувача міських скотобоєнь про збільшення

такси за забій скота [22]. Прибутки за 1895 рік: з міських земель і майна 29316.79, оціночного збору з нерухомого майна – 274, з торгових і промислових документів і патентів 814.72, недоїмки попередніх років – 4000, інших прибутків 3206.69 рублів.

Деякі статті витрат міста Овідіополя у 1895 р. на утримання: міського суспільного управління 5268 рублів, на оплату державного поземельного податку та земських зборів 3371.11, зовнішній благоустрій міста, ремонт і страхування міських споруд, освітлення міста й інше – 2500 руб. [23]. За кошторисом прибутків і витрат міста Овідіополя на 1900 рік начислено прибутків: збір з нерухомого майна – 381 руб., з торгівлі та промислів – 764.71, з міського майна й оброчних статей – 40261.05, різних надходжень – 70 рублів. Витрати 1900 року: участь у витратах по утриманню урядових закладів – 668.44, утримання міського громадського управління та сирітського суду – 7761.60, благоустрій міста – 925, сплата податків – 2396.56, утримання й облаштування приналежного місту нерухомого майна – 966, сплата боргів – 13038.92, відрахування на утворення капіталів – 3810, різні витрати – 2500 руб. [24].

Таблиця 2. Розкладка державного податку з нерухомого майна міста Овідіополя на 1894, 1895, 1898, 1899, 1904 роки [25].

Рік	Затверджена Херсонськими земськими зборами на засіданні	Кількість майна	Цінність нерухомого майна (рублів).	Сума державного податку, рахуючи % із оціночного рубля
1894	22 листопада 1893 р.	951	107580	(0,959317872) 746
1895	20 листопада 1894 р.	951	107580	(0,6849588) 737
1898	замість 9 жовтня 1897 р.	1001	114225	(0,86727053) 990
1899	–	1093	114505	(0,83157687) 952
1904	–	1161	123520 (1903 р.) 121900 (1904 р.)	(0,72472) 884

У 1901 р. Міським головою був купець Федір Ксенофонович Шикунів. Члени міської управи: заступники міського голови, міщанин М.І. Савельєв і міщанин Семен Савелійович Туркевич [14, с. 140]. У 1911 [26, с. 158] та 1912 [27, с. 791] роках міський голова Михайло Іванович Савельєв. Члени міської управи: С.С. Туркевич, Іларіон Захарович Каранфілов [26, с. 158]. У 1913 та 1914 – Ф.К. Шикунів. Член управи Василь Фомич Чебан [12, с. 344; 28, с. 314].

Важким тягарем на плечі населення лягла Перша світова війна. Сотні десятин землі із – за нехватки робочих рук залишалося незасіяними. Після Лютневої буржуазно-демократичної

революції Овідіопольський земельний комітет звертався до селянської секції Одеської Ради робітничих депутатів зі скаргою, що міський голова Овідіополя здійснює перешкоди розділу землі [2, с. 648].

Таким чином, ми бачимо, що Овідіопольська міська дума у галузі міського господарства, торгівлі та промисловості у XIX ст. – 1917 році намагалася нарощувати економічний потенціал міста, провадила торги, співробітничала з різними організаціями, товариствам, розвивала місто, що давало свій позитивний ефект виражений у числових показниках місцевої економіки: зростаючий бюджет міста, збільшення надходжень і виробничих потужностей тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Одеська область. – К.: ХКФ ім. М.В. Фрунзе, 1967.
2. История городов и сел Украинской ССР. В двадцати шести томах. Одесская область. – К.: Главная редакция УСЭ АН УССР, 1978. – С. 646-648.
3. Аргатюк С.С. Аджидер-Овидиополь: очерки по археологии и истории города и крепости / С.С. Аргатюк, В.В. Левчук, И.В. Сапожников. – Одесса: ФОРМ Бондаренко М.А., 2015. – 312 с.
4. Аргатюк С.С., Сапожников И.В. Минувшина багряних степів: нариси з історії Овідіопольського району / С.С. Аргатюк, І.В. Сапожников. – Одеса: Астропринт, 2007. – 568 с.
5. Край Овідія: Археологія та історія Овідіопольського району: монографія / І.В. Сапожников, В.В. Левчук, С.С. Аргатюк, Л.Г. Білоусова, Г.В. Сапожнікова, Д.С. Шелест та ін. – Одеса: Астропринт, 2005. – 624 с. (Сер. «Берег Овідія». Т. VI)
6. Овідіопольський район: Енциклопедичний довідник / С.С. Аргатюк, В.В. Левчук, І.Т. Русев, І.В. Сапожников. – Одеса-Овідіополь: ВМВ, 2011. – 716 с.
7. Овидиополь [Електронний ресурс] // Википедія: вільна енциклопедія. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Овидиополь>
8. Херсонская губерния. Список населенных мест по сведениям 1859 года / Издан Центральным Статистическим Комитетом Министерства Внутренних Дел. Обработан редактором Л. Майковым. – СПб., 1868.
9. Овидиополь // Энциклопедический словарь / Издатели: Ф.А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – Т. 42: Нэшвил-Опацкий. – СПб., 1897. – С. 664.
10. Большая энциклопедия. Словарь общедоступных сведений по всем отраслям знания. – Т. 14: Нерчинский округ – Пенч. – СПб., 1904.
11. Новый энциклопедический словарь. – Т. 29: Ньюфаундленд-Отто. – Пг.: Издание Акционерного Общества «Издательское дело бывшее Брокгауз-Ефрон», 1916. – 8 с, 960 стб., 2 с, 15 л. ил., карт.
12. Памятная книжка Херсонской губернии на 1913 год. – Херсон, 1913. – С. 10-11.
13. Овидиополь [Електронний ресурс] // Родовое гнездо. – Режим доступу: rodovoyegnezdo.narod.ru/Kherson/Odessa_Uezd.html
14. Памятная книжка Херсонской губернии на 1901 год / Составлена Херсонским Губернским Правлением. – Херсон, 1901. – С. 255.
15. Складено автором за: Херсонские губернские ведомости (далі – ХГВ). – 1868. – 7 февраля; ХГВ. – 1871. – 10 марта. Родовое гнездо [Електронний ресурс]. – Режим доступу: rodovoyegnezdo.narod.ru/Kherson/Odessa_Uezd.html; Энциклопедический словарь. – Т. 42: Нэшвил-Опацкий. – С. 664; ХГВ. – 1895. – 29 ноября; ХГВ. – 1900. – 29 июля; Новый энциклопедический словарь. – Т. 29: Ньюфаундленд-Отто. – С. 218.
16. Херсонские губернские ведомости. – 1868. – 7 февраля.
17. ХГВ. – 1868. – 28 февраля.

18. ХГВ. – 1871. – 10 марта.
19. ХГВ. – 1875. – 17 января.
20. ХГВ. – 1875. – 11 ноября.
21. ХГВ. – 1894. – 4 мая.
22. ХГВ. – 1894. – 26 января.
23. ХГВ. – 1895. – 29 ноября.
24. ХГВ. – 1900. – 29 июля.

25. ХГВ. – 1894. – 5 февраля; ХГВ. – 1895. – 3 мая; ХГВ. – 1898. – 17 января; ХГВ. – 1898. – 25 ноября; ХГВ. – 1904. – 15 января.
26. Памятная книжка Херсонской губернии на 1911 год. – Херсон. 1911. – Ч. 1.
27. Вся Россия. – 1912. – Т. 1.
28. Памятная книжка Херсонской губернии на 1914 год. – Херсон, 1913. – С. 314.

Коваль Геннадій Діяльність Овідіопольської міської думи у галузі міського господарства, торгівлі та промисловості (XIX ст. – 1917 р.)

У статті розповідається про діяльність Овідіопольської міської думи у галузі міського господарства, торгівлі та промисловості у XIX ст. – 1917 році, провадження торгів, співробітництво з різними організаціями, товариствами, наведено бюджет міста, його розподіл у різні роки, ріст населення міста тощо.

Ключові слова: дума, управа, промисловість, торгівля, заклади, бюджет, населення, нерухоме майно, державний податок, гласні, населення, місто

Коваль Геннадий Деятельность Овидиопольской городской думы в области городского хозяйства, торговли и промышленности (XIX в. – 1917 гг.)

В статье рассказывается о деятельности Овидиопольской городской думы в области городского хозяйства, торговли и промышленности в XIX в. – 1917 году, производство торгов, сотрудничество с различными организациями, обществами, приведены бюджет города, его распределение в разные годы, рост населения города и тому подобное.

Ключевые слова: дума, управа, промышленность, торговля, учреждения, бюджет, население, недвижимое имущество, государственный налог, гласные, население, город

Koval Gennady Activity of Ovidiopol'skaya municipal Council in industry of municipal economy, trade and industry (XIX century – 1917)

The article told about activity of Ovidiopol Council in industry of municipal economy, trade and industry in XIX century – 1917, realization of tenders, collaboration with different organizations, about development of city, a budget is driven societies to 1868-1910, his distribution in different years, layout of state tax from the real estate of city in 1894, 1895, 1898, 1899, 1904\$ increase of population, in details it is given item of expenses and incomes in 1868, 1971, 1895. It is marked that in 1875 in Ovidiopol, actually, there were not establishments of industry. Establishments over, establishments, enterprises, are brought, amount of lands in 1896-1917 and list of the representatives 1894-1898, composition of justice in 1901, at the head with a municipal chairman, but a list of trade establishments and industrial enterprises is in 1899-1917. Ovidiopol citizens grumbled about that elections in municipal thought pass into the situation of intimidation and subordination and manage nine families that rich men support and dealers all businesses. On the eve of First World War in Ovidiopol, as well as before, considerable industrial enterprises were not.

Keywords: thought, justice, industry, trade, establishments, budget, population, real estate, state tax, is vowel, population, city

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Тригуб О.П., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 15.10.2016 р.